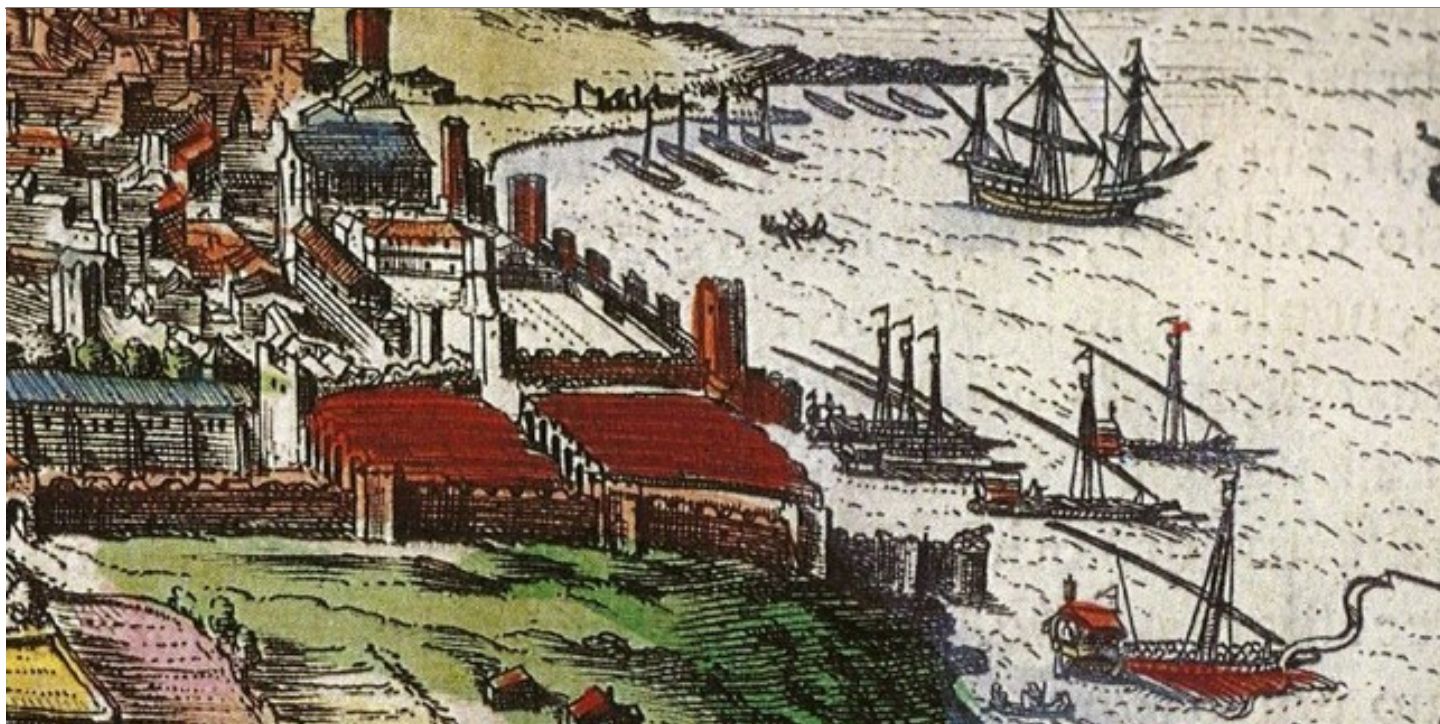

Una altra història de les Drassanes de Barcelona

Autor: Andreu Marfull i Pujadas

Data de publicació: 07-02-2024

Sabíeu que les actuals Drassanes de Barcelona —l'expressió més notable del poder econòmic i marítim català— són obra del segle XVI? Llavors, on era la decadència de Catalunya i el seu desinterès pel comerç i la navegació, que ens diuen els historiadors? No serà que darrera les Drassanes s'hi amaga una altra història, que el món acadèmic es resisteix a acceptar? En aquest article N'Andreu Marfull, posa en evidència el cúmul de contradiccions i «la falta d'esperit crític dels historiadors, quan s'aferren al que no té sentit pel fet (poderós) que capgirar la història pot resultar, segons com, un maldecap per als seus autors. Per no dir la seva condemna acadèmica, pública i social».

Des de l'any 2022 cal reescriure la història de l'activitat de les Drassanes Reials de Barcelona dels segles XVI i XVII. I cal fer-ho atenent a un treball de recerca elaborat pels historiadors A. Jorge Aguilera López i Alfredo Chamorro Esteban, titulat *Las Reales Atarazanas de Barcelona en la Edad Moderna*, subtitulat *La gran fábrica de galeras de la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVII)*. Ells han estat els encarregats de reconstruir aquesta història, per encàrrec del Museu Marítim de Barcelona (Garcia Domingo et González Sánchez, 2018, p. 134).

Fins ara, la data de la construcció de les Drassanes Reials de Barcelona estava ubicada als segles XIII i XIV, l'època considerada de major esplendor marítim, comercial i militar, dels catalans; mentre que, al segle XV, la història oficial diu que el país i l'empenta marítima entren en decadència i no es recuperen fins al XVIII. Però ara sembla que no es ben bé així, ja que l'època de més activitat a les Drassanes esdevé al segle XVI, i probablement al XVII, atenent a la recerca que s'ha dut a terme als darrers anys i a la reconstrucció historiogràfica revisada que proposen N'Aguilera i En Chamorro. Tal com informen N'Enric Garcia Domingo i l'Inma González Sánchez, el 2018, al seu article titulat *Les Drassanes Reials de Barcelona, un edifici medieval i modern*, subtitulat *Desenvolupament i resultats d'un projecte de recerca arqueològic i històric*, realitzat des del mateix Museu Marítim de Barcelona (p. 123):

«Com que l'any 2010 es va iniciar la darrera fase de restauració de l'edifici, amb la restauració integral del conjunt, aquesta oportunitat de treballar sobre el subsòl de l'edifici va coincidir, doncs, amb el replantejament de la seva història i va tenir sobretot una conseqüència clara consistent en la confirmació del que fins llavors era una sospita fonamentada: que la major part del conjunt existent s'havia bastit en el segle XVI i que només una part de l'edifici medieval havia estat preservada».

És a dir, es planteja la hipòtesi raonada que la història oficial es pot repensar. En aquest sentit, per començar, és prudent destacar el punt de partida en què es planteja repensar la història marítima catalana, vista des de les Drassanes Reials. Tal com apunten En Garcia Domingo i Na González Sánchez (p. 137):

«L'escassa atenció que fins a aquest moment s'havia prestat a l'estudi de les Drassanes en l'època moderna, ens proporcionava també un relatiu desconeixement dels fons disponibles sobre les Drassanes Reials de Barcelona en aquesta cronologia, el seu abast i quina seria la seva riquesa d'informació (...). És el moment de recordar que no existeix un arxiu de les Drassanes Reials com a institució. Potser no ha existit mai, pel fet que han estat diverses les institucions que hi han tingut a veure. Davant de la dispersió de la documentació i la inexistència d'un fons unitari que faci referència a la seva història, tant com a institució com a factoria naval, el projecte de recerca Drassanes Reials té com a objectiu la reconstrucció "ideal" d'aquest arxiu, el punt de partida de la qual és la reconstrucció teòrica d'un quadre de classificació de l'arxiu d'un arsenal de galeres».

O sigui, que ens trobem davant d'un fet insòlit. No hi ha arxiu a les Drassanes i no es té gaire idea de què s'hi va fer. I això és greu. Ho és perquè és un tema cabdal que no s'entén per quina raó s'ha perdut, o bé s'ha destruït, i això ha conduït (probablement) a una lectura historiogràfica del passat distorsionada. En aquest context, un cop es té la certesa arqueològica de la data real de les Drassanes, del segle XVI, el museu Marítim encarrega una investigació als dos joves historiadors ?Aguilera i Chamorro? que presenten el seu treball el 2022.

Així, doncs, hi havia un gran misteri respecte a això, amb una història en part equivocada que calia repensar i sense un arxiu documental que en donés informació, de manera que la historiografia semblava que no sabia com resoldre-ho. Però aquest interrogant sembla que s'ha aclarit. Com ho han fet N'Aguilera i En Chamorro? Per començar, cal destacar que no han trobat l'arxiu de les Drassanes, o res semblant. En aquesta línia, en ser de gran interès saber què s'hi va fer (cosa que no està del tot clara), els autors que han liderat aquesta investigació acaben el treball presentant una taula provisional amb les naus i galeres que s'hi van construir, que, diuen, futures investigacions aclariran (2022, p. 370). Però ni expressa el potencial de les drassanes ni és clara la procedència d'aquestes dades. I, el que és en certa manera preocupant: han fet el treball en castellà perquè, segons diuen, la majoria de les fonts amb què han treballat són en castellà i han considerat que era una feina innecessària traduir els textos al català (Aguilera et Chamorro, 2022, p. 12). Vaja, que ens hem de creure la història escrita en castellà. De fet, és informació anacrònica, en un país i en un temps en què el castellà era desconegut, encara que la historiografia espanyola insisteixi a afirmar que això no és cert, dient que els catalans van adoptar el castellà perquè era la llengua de la Cort. Però la comptabilitat de les Drassanes no era un assumpte de Cort, i, de la mateixa manera que el català era la llengua única dels Dietaris de la Generalitat fins el 1714, també ho hauria de ser la documentació creada a les Drassanes. És més, a mode de curiositat, els Dietaris ni parlen de la colonització d'Amèrica ni de la construcció de les Drassanes. Tot plegat resulta veritablement inquietant.

Dit això, quina és la resposta que han donat N'Aguilera i En Chamorro? Ras i curt: davant de la falta de proves contundents han recorregut a la història oficial dels reis Habsburg i hi han encabit una història paral·lela de les Drassanes per recordar-nos, al llibre citat, que no canvia la història i que els reis necessitaven galeres. Només ha canviat un detall: Barcelona es convertí en una "fàbrica" al servei de la Corona, sense mariners, sense progrés rellevant, sense pena ni glòria, per a la defensa de la Mediterrània. Tot un exercici d'especulació historiogràfica que es mereix ser qüestionat. Perquè, si bé recull una evidència històrica, ara inqüestionable, que diu que les Drassanes Reials cal entendre-les com una obra monumental del segle XVI, és a dir, en plena colonització hispànica, el cert és que deixa la història potes enlaire, plena de contradiccions, i planteja molts dubtes sobre la seva capacitat crítica, que és nul·la. Com a idea paral·lela, la seva particular revisió manté la visió catastrofista que tant agrada als historiadors, com En Joan Alemany i Llovera (2002, p. 79), a l'obra titulada El Port de Barcelona, un passat, un futur, quan hi destaca el context en què cal entendre «El llarg període de desorganització de les activitats marítimes: de la crisi del segle XV al segle d'or de la marina catalana» (que situa als segles XVIII i XIX). Aquí, hi diu:

«La Guerra Civil catalana (1462-1472) representa un dels períodes pitjors d'aquesta crisi. La davallada demogràfica de finals del segle XV era una mostra i una conseqüència de la intensitat i de la gravetat de la crisi: la població catalana era el 1497 menys de la meitat de la que havia estat al començament del segle XIV (...). Aquestes dades aportades per Jordi Nadal reflecteixen un panorama desolador que l'historiador descriu de la següent forma: "A finals del segle XV, Catalunya és un país desert, compost d'una capital modestíssima (5.847 focs, o sia unes 23.000 ànimes), que no obstant aplega la dècima part dels habitants, d'una dotzena i mitja de ciutats i viles compreses entre 1.000 i 4.000

pobladors i d'un estat de llogarrets insignificants, esparsos enmig d'un paratge desolat, romput aquí i allà per la silueta dels pobles abandonats i dels masos rònecs».

Una lectura cruel, basada en el menyspreu, que ara la història de les Drassanes posa en dubte, si bé N'Aguilera i En Chamorro (2022. p. 21) ja s'han encarregat de destacar, també, l'evidència de la desolació demogràfica catalana en aquesta època.

Per tant, primer, repassem la història escrita anteriorment, però d'una forma més seriosa. Com s'ha dit, la història anterior (ara repensada) era diferent. En el temps històric del segle XIV, fins ara, s'hi ubicava la raó de les Drassanes en el seu màxim esplendor i, per tant, també s'hi entenia la construcció paral·lela de la Llotja de Barcelona, on s'hi ubica la seu del Consolat de Mar, més la de les Drassanes del Grau de la Mar, a València, i les de Palma de Mallorca. Poc temps abans destacaven les drassanes musulmanes de Tortosa i Dènia. Tot encaixava amb l'expansió catalana per la Mediterrània, que s'acaba al segle XV amb una suposada decadència dels Països Catalans, especialment del Principat de Catalunya. Així, el gran rei català que es rememora als llibres d'història, i a les Drassanes (on ara hi ha el Museu Marítim de Barcelona), és Pere III el Cerimoniós (1319-1387), i en el seu honor s'hi llueix la reconstrucció d'una flamant nau reial amb remes. Amb aquesta contextualització la història era clara: Espanya té una lloable història protagonitzada per valerosos catalans als segles XIII-XIV i una altra per castellans a partir del segle XV, on, bastant més endavant, el comerç català es recupera als segles XVIII i XIX sota la bandera de l'Imperi espanyol. Però, ara, si les Drassanes són del segle XVI, a quin temps històric hem d'entendre la Llotja, el Consolat de Mar i les Drassanes de València?

La història anterior, com s'ha dit, tenia una certa coherència, als ulls dels historiadors, que s'acceptava religiosament, però el cert és que hi havia diversos punts d'aquesta història que plantejaven un grapat d'interrogants, com ara el fet que el Port de Barcelona es promou el 1438 i les obres es desenvolupen al llarg del temps, destacant l'impuls definitiu de la seva represa el 1477, tal com ens ho documenta N'Alemanys i Llovera (2002, pp. 59-75). És a dir, el port i les Drassanes, així com la Llotja, estan descol·locats cronològicament. Tenia sentit que amb unes Drassanes i una Llotja imponent no es fes una infraestructura civil proporcional al Port fins ben bé un segle i mig després? No el tenia, és clar, però la historiografia, davant de les contradiccions, se les enginya sense miraments, tal com s'ha fet ara en el llibre de N'Aguilera i En Chamorro del 2022. Altrament, com pot ser que creixi un flamant port en plena decadència? No hauria de ser més lògic que fos en ple progrés? No resulta pertorbador adonar-se que els Països Catalans eren plens de drassanes i això no s'adiu amb cap lògica decadent? I el que resulta encara més inquietant, també apareix als ulls crítics la pertinent pregunta del sentit que té parlar de decadència quan es té l'evidència de la segona embranzida naval catalana ?militar? de la conquesta de Nàpols i el nord d'Àfrica, de la segona meitat del segle XV fins a l'inici del XVI. Fetes aquestes preguntes, se n'hi afegeixen de noves, com el fet que el 1500 es refan les Drassanes de València, segons diu la Gran Enciclopèdia Catalana de l'edició de 1992, i aquestes són idèntiques a les de Barcelona, en estil i sistema constructiu.

Les Drassanes de Barcelona.

Les Drassanes del Grau de la Mar, a València. Font: Gran Enciclopèdia Catalana (1992).

Vaja, que es pot plantejar el dubte raonable que aquí alguna cosa no encaixa, com de fet s'ha acabat descobrint. El treball de N'Aguilera i En Chamorro, tanmateix, ho confirma. De fet, corrobora una troballa recentment consensuada, i és que les Drassanes que podem contemplar avui en dia són fetes al segle XVI, tal com ja van deixar ben clar altres historiadors, com En Garcia Domingo i Na González Sánchez (2018). Des del Museu Marítim, amb l'afany de recuperar la memòria del seu passat, es realitza una prospecció arqueològica que conclou que «al segle XVI s'havia reconstruït l'edifici pràcticament en la seva totalitat» (García Domingo et González Sánchez, 2018, p. 117). Tal com recorden (p. 121):

«Durant dècades, els estudis sobre les Drassanes Reials de Barcelona es van focalitzar en el període medieval, entre el segle XIII fundacional (en circumstàncies poc definides i actualment una mica més clares) i el segle XV de decadència institucional de la Corona d'Aragó».

Però ara, amb les noves dates en què cal entendre la construcció principal de les Drassanes, tot canvia. Per començar, aquesta dada encaixa de ple amb el fet que una construcció equivalent es fa a València, però aquestes obres fan

sobresortir una pregunta òbvia: pot ser que la marina catalana fos vigorosa als segles XVI i XVII, en contra del què diu la història oficial? Fins i tot més que a la Baixa Edat Mitjana? A més, les obres del port de Barcelona es reinicien el 1590 (Alemany i Llovera, 2002, p. 81), i aquesta dada encaixa amb l'alça de l'activitat marítima d'aquesta època a la costa catalana.

«Des del s. XV, contràriament, s'inicià la florida de les drassanes de la costa de Llevant, sobretot a Arenys de Mar, Blanes, Sant Feliu de Guíxols, Calella i Mataró; al s. XVII, a més, es desenvoluparen les de Canet de Mar» (Gran Enciclopèdia Catalana, 1992).

Vist així, es pot enfocar el tema des d'una altra perspectiva. És evident que al litoral català és on hi havia les drassanes més rellevants de la península, més que les drassanes musulmanes de Màlaga i les Reials Drassanes de Sevilla, que, curiosament, es diu que tenen el seu major esplendor entre els segles XIII i XV, tal com les catalanes (que ara sabem que podem situar als segles XVI i XVII). En aquest marc contradictori (amb la història oficial), destaca, a més, una rellevant prova addicional de la importància naviliera catalana del segle XVI. Gravats d'aquest segle ens diuen que les Drassanes de Barcelona eren, de fet, més grans que les actuals. En García Domingo i Na González Sánchez (2018, p. 130) ho descriuen així:

«En el moment d'interpretar els documents iconogràfics més antics on apareixen les drassanes, és a dir, les vistes de Barcelona fetes per Anton van der Wyngaerde l'any 1563 (National Bibliothek de Viena) o el dibuix que apareix a Civitates Orbis Terrarum, que mostra una vista de la ciutat pels volts del 1535, es plantejaven dubtes sobre com calia interpretar els documents respecte a l'edifici que es conserva. La tendència general era acceptar que els dibuixos mostraven unes Drassanes Reials idealitzades, que no es corresponien amb el que nosaltres podríem veure en directe. En cas contrari, es tractaria d'un edifici diferent del que conservem actualment, idea que va ser rebutjada a priori».

Vaja, que ningú se'ls creia, fins que la recerca arqueològica de N'Eudald Carbonell, de la qual se'n fa un reportatge audiovisual el 2012, titulat Drassanes de Barcelona: Una joia gòtica?, demostra que, efectivament, hi ha haver un segon cos de les Drassanes ara derruït, entre les actuals drassanes i la mar, però del qual se'n conserven els fonaments. En aquest treball es deixa el tema històric a l'aire, i es fa la pregunta de si és correcte fer-ne una construcció gòtica, quan sembla que al segle XVI el gòtic ja estava superat. En Carbonell també mostra al públic els gravats que en són testimoni.

Detall de la "Vista general de Barcelona des del mar. El dibuix d'Anton Van der Wyngaerde de 1563, fet per encàrrec de Felip II, és la millor representació de la ciutat i de la seva façana marítima de tota l'Edat Moderna". Font: Alemany i Llovera (2002, p. 86).

En aquests dos gravats, s'hi veu clarament com hi van haver unes Drassanes més grans que no pas les actuals. I és més, també s'intueixen en aquest altre gravat del 1697 (vegeu-ne la imatge següent), en què hi apareix una escullera pròpia, que indica la seva extensió al mar. I, per cert, resulta curiós constatar que tant els gravats del segle XVI com el de 1697 mostren la mateixa ciutat, tal com si s'hagués congelat en el temps (cosa que no s'entén). Té més sentit fer-los contemporanis.

Detall de la «Planta de Barcelona, Fortalesas y Átacos». Font: Alemany i Llovera (2002, p. 94).

El 1697 és, altrament, una data important. Les tropes de Lluís XIV de França sotmeten, després d'un setge, la ciutat de Barcelona; i no se'n van fins que, amb el Tractat de Rijswijk del mateix any, aconseguen el dret de proclamar-se successors de la Monarquia Hispànica. És a dir: cau Barcelona i cauen els Habsburg hispans. Està clar que el 1697, quan té lloc el primer setge dels Borbó, a Barcelona, i després el 1714, era important tòrcer aquesta ciutat. I això què ens diu? Doncs que era una ciutat important. Probablement, importantíssima. Per això l'emperador Carles III es casà a Barcelona i s'hi va establir per resistir l'opressió borbònica, i per això també s'hi va casar el rei intrús Felip V. De ser una ciutat de segona, quin sentit tindrien aquests dos setges? I aquests dos matrimonis? Cap ni un.

Per tant, es posa en evidència el cúmul de contradiccions aquí exposades i la falta d'esperit crític dels historiadors, quan s'aferren al que no té sentit pel fet (poderós) que capgirar la història pot resultar, segons com, un maldecap per

als seus autors. Per no dir la seva condemna acadèmica, pública i social.

Dit això, pot ser que la història, doncs, fos diferent?

A tall de colofó, vull ressaltar que es pot apuntar a una altra reconstrucció: la de l'Institut Nova Història, o INH, que compta amb una extensa base treballada, i amb la prova contundent dels mapes trobats per N'Enric Guilot, que aquí es comparteix:

Els-mapes-de-la-presència-catalana-i-otomana-a-l'Amèrica-dels-segles-xvi-i-xvii (Cliqueu-hi) Baixa

Aquests mapes demostren que els catalans, abans que els castellans i amb més presència que els portuguesos, van ocupar Amèrica, si més no en una etapa inicial, coincidint amb l'apogeu de les immenses Drassanes Reials de Barcelona i les de València, Palma de Mallorca, Tortosa, etc., així com les de tots els nuclis marítims amb capacitat de construir naus i galeres, que eren molts i ben actius. I, compte: els mapes d'En Guilot també demostren que, amb els catalans, els otomans també van participar inicialment a la conquesta d'Amèrica, amb els francesos. És a dir, no es tracta d'una història esborrada, sinó de dues.

El més raonable és entendre que aquestes drassanes ?totes les dels Països Catalans? van ser protagonistes de la conquesta d'Amèrica, que no va existir cap decadència naviliera ni comercial catalana, ni cap despoblament tret del cost associat a l'empresa colonial. L'ombra del 1714 ens diu que no ens podem creure el que s'imposa en nom de Castella. El 1712 es crea la Biblioteca Nacional de España amb l'espoli de les biblioteques catalanes requisades en nom de la Guerra de Successió i el 1714 es crea la Real Academia de la Lengua española, mentre que no és fins el 1738 que es crea la Real Academia de la Historia española, amb la intenció declarada (a la cèdula fundacional) de reescriure la història. Tot finançat pel rei Borbó. En aquest context, l'Arxiu Reial de Barcelona és tancat a pany i clau, durant més d'un segle, i deixat a mans de la Santa Inquisició espanyola (com la ciutat, condemnada a no créixer més enllà de les seves muralles sota l'amenaça militar). Per tant, res del que hagi estat requisat, censurat, arxivat i interpretat pels poders castellans és una font que els catalans ens haguem de creure perquè sí. N'hem de qüestionar la seva bondat. Fins i tot, la dels arxius oficials. A recordar: la major part de les cròniques referides al treball de N'Aguilera i En Chamorro van ser censurades per la inquisició.

Quan es tracta d'imposar un poder, no hi ha cap arma més poderosa que la d'escriure la història, i la de reescriure els llibres i els documents que en parlen. En especial, en tractar del poder vençut, o intervingut. Així ha estat al llarg del temps i arreu dels llocs on hi ha hagut vençuts i vencedors. I el cas dels catalans enfront dels castellans no n'és l'excepció.

Andreu Marfull Pujadas

13 de setembre de 2023

Bibliografia

- Garcia Domingo, E. et González Sánchez, I. (2018). «Drassanes Reials de Barcelona, un edifici medieval i modern. Desenvolupament i resultats d'un projecte de recerca arqueològic i històric». Pedralbes, 38, p. 115-137.
- Gran Enciclopèdia Catalana (1992). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S.A.
- Aguilera López, A. J. et Chamorro Esteban, A. (2022). Las Reales Atarazanas de Barcelona en la Edad Moderna. La gran fábrica de galeras de la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVII). Barcelona: Museu Marítim de Barcelona.
- Alemany i Llovera, J. (2002). El Port de Barcelona, un passat, un futur. Barcelona: Lunwerg Editores.